Štefan Drug

Literárne spory po novembri 1989

Od tzv. nežnej revolúcie (istý literát ju nazval „neholúcia") uplynie pomaly sedem rokov, ale literárny život má už i za taký krátky čas dosť bohaté a najmä komplikované dejiny. V jedinom referáte, čo by bol ako dlhý, nedá sa preto ani v telegrafickom výpočte zvládnuť daná téma. Spory sú totiž trvalou dominantou uvedeného obdobia od samého začiatku až do dneška. Majú mnoho podôb: od polemických recenzií jednotlivých nových kníh a drobných či zásadnejších osobných prestreliek cez prirodzené úsilie o rehabilitáciu emigrantov, zakázaných, umlčaných, proskribovaných atď. autorov až po náznaky diskusií o hodnotenie jednotlivých období, smerov a skupín takmer celého dvadsiateho storočia. Pritom až na výnimky, hoci sa hádali a prudko si vymieňali názory spisovatelia, neišlo natoľko o literárne spory, ako skôr o súboje ideové, ba neraz čisto politické. Pravdaže, nemožno pochybovať ani o ich literárnosti, lebo napokon v nich sa rozhoduje aj o osude, o budúcnosti písomníctva jedného národa. Nemožno tu teda ani v hrubých črtách vymenovať, čo všetko sa za tých pár rokov stalo a čo sa deje. Upozorním preto iba na niektoré momenty z literárneho života, azda niečím typické či charakteristické, keďže sa týkajú spisovateľských organizácií a ich časopisov. Pokúsim sa priblížiť aj ráz, spôsoby a štýl niekoľkých sporov. Komplexnejší obraz by si vyžadoval oveľa viacej času a hádam aj väčší časový odstup.

Aby som mohol aspoň krátko informovať o ponovembrovom slovenskom literárnom živote, musím sa vrátiť trochu dozadu. Nemôžem zabudnúť, s akou závisťou som počúval už na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov poľských spisovateľov najrozličnejšieho zamerania či politickej funkcie, ktorí na podujatiach bratislavského Poľského kultúrneho strediska unisono tvrdili, že v ich štáte (vtedy tiež socialistickom) nikoho nezaujíma, či je spisovateľ komunista, nemarxista, kolaborant, emigrant, väzeň, chorý, blázon a pod. Ak napíše dobrú knihu, tak mu ju vydajú! Našinec mohol iba žasnúť, keď si uvedomil, koľko slovenských (nehovoriac o českých) spisovateľov vyradil režim za posledné desaťročia z literatúry, koľkých nebolo možno ani spomenúť, o koľkých bolo možné zmieniť sa len opatrne, nehovoriac o propagácii. (Tu by som si dovolil parafrázovať slová cenzora, ktorý ma kedysi poučil, že strana si želá, aby sa na niektorých autorov úplne zabudlo, preto ich neslobodno ani spomenúť; na iných sa síce zabudnúť nemusí, ale nemôžu sa v jednej publikácii spomenúť viacej než trikrát, lebo to by už bola propagácia.) Tie časy sú preč. Voľačo z nich však stále prinajmenšom reziduuje...

Ako vyzerala situácia s inštitúciami a časopismi v začínajúcom odmäku polovice osemdesiatych rokov? Jestvovalo jediné (pochopiteľne!) spisovateľské združenie – Zväz (očistený v konsolidácii od nežiadúcich a neposlušných) a dva mesačníky: Slovenské pohľady (s maximálne opatrným – aby som zostal slušný – šéfredaktorom) a Romboid, zotavený z normalizačného orgánu Slovenského ústredia knižnej kultúry, stávajúci sa opäť literárnokritickým a teoretickým časopisom. Po skúsenostiach s Kultúrnym životom (zastaveným v septembri 1968) a jeho nástupcom Literárnym životom (umlčaným po niekoľkých číslach v roku 1969) – vrchnosť konečne povolila, aby oddane slúžiaci spisovatelia mali nie síce týždenník, ale prílohu (!) Nového slova – Nedeľu. Vtedy už začínali prenikať zvesti o sovietskej perestrojke, čo však nezabrzdilo vydanie zborníka statí inšpirovaných Poučením z krízového vývoja, lebo naraz nás prestalo zaujímať, čo sa deje v krajine, ktorá nás dvakrát oslobodila a mali sme v jej područí zostať na večné časy. Hoci sme však nemali veľa disidentov (pričom postihnutých bolo podstatne viacej), určitý pohyb sa nedal

zastaviť ani u nás, možno už krátko pred perestrojkou. Azda prví sa začali hniezdiť a nekonformnejšie rozmýšľať najmladší, od roku 1985 v Kruhu mladých autorov pri spisovateľskom zväze. Nepochodili síce so zborníkom vlastných prác, no vynútili si aspoň štvrťročnú prílohu (znovu len príloha!) v denníku Smena. Iní ich rovesníci začali o rok vydávať samizdatový časopis Fragment K a do novembra 1989 pustili do tajného obehu desať čísel.

V tom čase však aj vrchnosť akoby poľavovala v ostražitosti, lebo v roku 1988 zverila redakciu Slovenských pohľadov Rudolfovi Chmelovi, ktorý sa s novými spolupracovníkmi pomaly púšťal do tvrdšej analýzy literárnej situácie posledných desaťročí. Od 21. septembra 1988 mohol vychádzať aj Literárny týždenník (prirodzene, ešte s dôveryhodným šéfredaktorom). Uvoľňovací proces sa nedal zahatať. Koncom septembra usporiadal vtedajší Literárnovedný ústav SAV (v spolupráci s ÚČL) konferenciu k sedemdesiatemu výročiu vzniku Čs. republiky pod názvom Štátnosť a literatúra. Väčšina referentov sa v základe ešte držala dovtedajšej línie. Na rozdiel od nich referát Evy Jenčíkovej a Petra Zajaca (Situácia súčasnej slovenskej literatúry) nielenže zdôraznil nevyhnutnosť zapojiť vo vede do pravdivého „zvažovania a uvažovania" popri „vecných faktoch a názoroch" aj „etické postoje"[1]. V začínajúcej sa prestavbe hodnôt celej spoločnosti autori apelovali, aby prechodná situácia nevyústila do návratu k starému systému, ale do „novej systémovej kvality" v živote i v literatúre. Vycítili totiž, že ide o budúcnosť ľudí i umenia, podobne ako v druhej polovici šestdesiatych rokov. Aby sa nezopakovala vtedajšia katastrofa, úspešne sa pokúsili o novú analýzu. Dnes však behá priam mráz po chrbte z prognózy (podvedomej, nechcenej?) nebezpečenstva návratu: „Odpoveď budeme poznať koncom 90. rokov." (Zatiaľ ju nepoznáme, ale náznaky návratu pociťujeme.)

A pritom sa všetko začalo rozvíjať sľubne. Chmelovské Slovenské pohľady uverejnili v prvom čísle roku 1989 odvážnu diagnózu Milana Šútovca: Začiatok 70. rokov ako literárnohistorický problém. Otvorene v nej spochybnil normalizačné praktiky, v mene „princípu komplementárnosti" a „v záujme vedeckej pravdy" i „v záujme ďalšieho zdravého, členitého vývinu našej literatúry" vyzval literárnu históriu, aby „napriek všetkým absolvovaným syntézam i pseudosyntézam" dôkladne analyzovala literatúru (a literárny život) sedemdesiatych rokov – „teraz už aj s noetickým a časovým odstupom"[2].

V nasledujúcom čísle SP vyšla spomenutá štúdia Jenčíkovej a Zajaca. Obe tieto práce inšpirovali seminár Situácia súčasnej slovenskej literatúry (Budmerice, 16. mája 1969), na ktorom sa po rokoch otvorene diskutovalo, takmer pravými slovami sa pomenúvali najmä politické a kultúrnopolitické javy, dôrazne sa nastoľoval návrat vyradených autorov. Jeden z umlčaných - Milan Hamada – tu už aj sám vystúpil. Keď diskusia vyšla v SP, redakciu si predvolal „na koberec" minister kultúry a šéfredaktora vedúci príslušného oddelenia ÚV KSS. Predkolo nežnej revolúcie v literatúre sa však okrem zdvihnutých prstov skončilo bez dovtedajších následkov: vo vzduchu už zrejme bolo niečo cítiť...

Napriek tomu novembrový prevrat našiel väčšinu spisovateľov nie celkom pripravených, čo sa prejavilo na mimoriadnom zjazde Zväzu 7. prosinca 1989. Svedčí o tom už zloženie jeho prípravnej komisie: popri revolučne naladených (Štrpka, Šútovec, Zajac, v podstate i Chmel) zväzoví funkcionári (Ballek, Jaroš, Mináč) a zopár nevykryštalizovaných. Ani účastníci zjazdu sa nevedeli dohodnúť, ako má vyzerať budúca spisovateľská organizácia. Návrh zrušiť ZSS a vytvoriť nové, otvorené spoločenstvo, nie ideové, skôr stavovské, neprešiel. Draví navrhovatelia zásadných zmien – vyhlásení za rozbíjačov a manipulátorov, podporení najmä literárnou mládežou a viace-

---

1 Eva Jenčíková, Peter Zajac: Situácia súčasnej slovenskej literatúry, Slovenské pohľady 1989, č. 2.

2 Milan Šútovec: Začiatok 70. rokov ako literárnohistorický problém, Slovenské pohľady 1989, č. 1.

rými, v normalizácii umlčanými autormi a disidentmi – odišli z mimoriadneho zjazdu a založili si vlastnú Obec spisovateľov Slovenska (za predsedu si zvolili M. Hamadu). O niekoľko dní sa časť z nich pričinila o obnovenie Slovenského centra PEN. Jeho členmi sa stali však aj iní literáti.

Riadny zjazd ZSS sa zišiel 18. januára 1990. Hlavné slovo na ňom prevzalo niekoľko autorov diskriminovaných za aktivitu v šestdesiatych rokoch, neskôr čiastočne alebo väčšmi omilostených: M. Ferko, A. Hykisch, P. Karvaš, I. Kupec, J. Rezník (zvolený za predsedu), P. Števček, L. Ťažký (zvolený za čestného predsedu). K nim sa z mladších pridali P. Andruška, I. Hudec, Ľ. Jurík, J. Tužinský a i. Menovaní vytvorili predstavenstvo novej organizácie Spolok slovenských spisovateľov.

Po tomto zjazde sa z iniciatívy R. Chmela sformovala ďalšia skupina literátov a 29. januára 1990 si založila Klub nezávislých spisovateľov. Za predsedníčku si zvolila Kláru Jarunkovú. Keď si samostatné zoskupenie vytvorili aj maďarskí spisovatelia na Slovensku, vynorila sa potreba (najmä kvôli administratíve) akejsi „strešnej" organizácie. Stalo sa ňou Združenie organizácií spisovateľov na Slovensku a spojilo všetky vymenované spoločenstvá. Spočiatku bez Spolku spisovateľov, ktorý sa pridal k Združeniu (premenovanému čoskoro na Asociáciu...) až v júni 1990 – v nádeji, že z voľného združenia sa opäť vyvinie jednotné zoskupenie. Keď sa toto želanie neuskutočnilo, začiatkom roku 1992 SSS z Asociácie vystúpil, včlenili sa do nej však ukrajinskí autori a Klub literatúry faktu.

Zjednotenie neprichádzalo do úvahy nielen pre odlišné názory predstavenstva Spolku a členov Asociácie: uznesenie zjazdu SSS podporilo „úplnú národnú a štátnu suverenitu" Slovenska, ostatní sa v podstate vyjadrovali za občiansky princíp. SSS sa vyhlásil za právneho následníka bývalého Zväzu a tým aj jeho majetku, s čím ostatní nemohli súhlasiť. Predstavenstvo Spolku požadovalo, aby Slovenské pohľady nepatrili „vyhranenej skupine". „Prijateľného" šéfredaktora pre všetkých videlo v M. Ferkovi, ktorý ich viedol v rokoch 1960-69. Ferko pre inú zaujatosť odmietol. Od roku 1990 viedol SP J. Štrasser (dovtedy zástupca R. Chmela) ako „časopis slovenských spisovateľov", uprednostňoval však najmä prispievateľov z Obce. SSS sa formálne vzdal nárokov na SP, keď Literárny týždenník uverejnil vyhlásenie Matice slovenskej[3], žiadajúce, aby sa tento mesačník vrátil pôvodnému majiteľovi. O. i. aj preto, že „duch" štrasserovských Pohľadov „je v hlbokom rozpore s tradíciou Vajanského, Škultétyho, Mráza i Mečiara". (Ide o Stanislava Mečiara, ktorý viedol SP v duchu slovenskoštátovského národného socializmu.) Rada Asociácie však 7. mája 1990 potvrdila, že Slovenské pohľady zostávajú jej orgánom.

Na začiatku prvej porevolučnej fázy SSS mal teda pod kontrolou iba časopis mladých autorov Dotyky (zaujímala ich však najmä vlastná tvorba) a Literárny týždenník, ktorý sa pod vedením Ľ. Juríka a predovšetkým P. Števčeka (od roku 1991) bojovne profiloval ako časopis „národne" orientovaných spisovateľov, inšpirujúci sa v úsilí o dosiahnutie národnej a štátnej suverenity názormi a radami publicistov ľudáckej emigrácie. Písali však doň (a píšu) aj členovia iných zoskupení. Na druhej strane mesačník Romboid, hoci jeho redakcia (až na malé výnimky totožná s predrevolučnou) sympatizovala s AOSS, neuzatváral sa zase pred „spolkármi". Naproti tomu Slovenské pohľady boli jednoznačne „asociačné" (niekedy až „obcovské"), takže do nich člen Spolku nezablúdil ani náhodou. Takýto ráz mal v podstate aj obnovený týždenník Kultúrny život (nulté číslo 28. marca, prvé 18. apríla 1990), pravidelne polemizujúci s názormi autorov LT. A vlastne aj Fragment K, ktorý po legalizovaní vychádzal na 160-200 stranách. Jeho zvláštnosťou bolo, že od začiatku patril slovenským i českým autorom. (V súčasnosti doň prispievajú zväčša

---

3 Matica žiada Pohľady, Literárny týždenník 1991, č. 21.

zahraniční spisovatelia a taký kontakt s nimi nemá azda ani špecializovaná Revue svetovej literatúry.)

K tejto prvej etape treba ešte aspoň heslovite naznačiť, ako plnila literárna história a kritika úlohy odporúčané Jenčíkovou so Zajacom a Šútovcom. Spočiatku sa horlivo činila a zapĺňala „biele miesta". V pochopiteľnej horlivosti a náhlení, vyplývajúcich z revolučného nadšenia, niekedy sa nevyhla jednostrannostiam. Niektorí boli ochotní kvôli politickým postojom div nie vyradiť tvorbu všetkých autorov spätých so starým režimom. Pre jedných sa stali vzorom Tatarka a Mňačko. Iní objavovali katolícku modernu, zveličovali význam a hodnotu diel jej predstaviteľov (pričom podaktorí do nej ahistoricky zaraďovali takmer všetkých autorov katolíckeho pôvodu). Emigrantstvo sa takmer stalo hlavnou značkou kvality. Určite išlo o nevyhnutnú chorobu prechodného obdobia, lebo takáto aktivita čoskoro ustala a presadzoval sa reálnejší pohľad na hodnoty a problémy. S ľútosťou však treba konštatovať, že úlohy formulované ešte pred novembrom sa dosiaľ nepodarilo náležite splniť.

Na lámanie chleba v literárnom živote došlo v roku 1992, keď sa spisovateľské spoločenstvo zrejme trvalejšie polarizovalo. Nie preto, že Spolok vystúpil z Asociácie, skôr preto, že novembrové princípy a úsilia boli zatlačené do úzadia. Alebo chceš zvrchovanosť, samostatnosť, biješ sa do prs, aký si dobrý Slovák atď. – alebo si zradca, janičiar, odrodilec, svetoobčan a pod., platený západnými centrálami, nadáciami a bohvie kým a čím. Správni Slováci robia všetko možné, aby prostredníctvom Matice dostali do rúk Pohľady. Občas im (chtiac?, nechtiac?) nahrali aj redaktori so spolupracovníkmi. V mesačníku tak zameranom na literatúru a kultúru azda nemusel vyjsť záznam z neliterárnej besedy[4]. A najmä nie esej znevažujúca zmysel a hodnotu slovenčiny[5] (a to ešte na mieste úvodníka). To bol rozhodne kiks, nedomyslená chlapčenská provokácia, medvedia služba časopisu. Absencia takýchto príspevkov by asi nebola zachránila Pohľady pre Asociáciu, ale ničomu ani nepomohli. Poslúžili však ako argumenty „uchvatiteľom"; minister kultúry vzal časopisu dovtedajšiu dotáciu (pravdaže protiprávne, lebo dane platia štátu všetci občania) a udelil ju „matičným" Slovenským pohľadom 1993. Formálne Matica, v skutočnosti prišiel k legendárnemu najstaršiemu literárnemu mesačníku na svete – Spolok spisovateľov. Šéfredaktorstvo teraz už prevzal M. Ferko, ktorému v šesťdesiatych rokoch nebolo proti chuti viesť časopis „ukradnutý" MS. „Asociačné" Pohľady vydržali ešte štyri čísla, ale matičné vychádzajú stále: starí ideológovia a prívrženci tisovsko-tukovského režimu, ich mladší nasledovníci, hanobitelia SNP, nacionalisti všetkých generácií atď. majú po Literárnom týždenníku zelenú i v Slovenských pohľadoch.

Ten istý minister kultúry (D. Slobodník) „pomohol" aj asociačnému týždenníku. Vtedajšiemu šéfredaktorovi I. Štrpkovi 3. februára 1993 napísal o. i.: „...vzhľadom na skutočnosť, že týždenník Kultúrny život nevydáva konkrétna spisovateľská organizácia, ako aj s prihliadnutím na odporúčanie NR SR finančne podporiť vydávanie jedného časopisu pre každý umelecký odbor, nemôžeme Vám na rok 1993 poskytnúť nijakú dotáciu." A navyše sa tuším aj urazil – on predsa nič: „Vaše odvolávanie sa na rok 1968 (...) pokladám za neobjektívne, lebo ministerstvo vydávanie Kultúrneho života nezakazuje...".[6] KŽ vychádzal potom už len do konca augusta 1993. Po ročnej prestávke sa opäť objavil – ako mesačník! – s údajom v tiráži: Vydáva AOSS s podporou Nadácie Európa 2000. Nadácia má však zrejme chybu v letopočte – Kultúrny život od č. 6 (jún 1995) opäť nevychádza. Na dokreslenie situácie: hoci už takmer dva roky vládne iný minister kultúry, v najbližšom čase vyjde posledné číslo posledného časopisu AOSS – Romboidu. (Čiastočne by ho

---

4 Intelektuál a moc, Slovenské pohľady 1992, č. 7.

5 M. Šimečka: Príbeh o jazyku, Slovenské pohľady 1992, č. 9.

6 Cit. podľa: Kultúrny život 1993, č. 7.

mohla nahradiť nová kritická revue mladých RAK. Otázka je – dokedy? Navyše, nie je to orgán Asociácie.)

Vyskytujú sa hlasy, že spisovatelia združení v AOSS (je ich asi toľko ako členov Spolku!), by nemali čakať na peniaze od vrchnosti, najmä keď sú v zjavnej opozícii proti jej praktikám. Veď sa oddávna hovorilo - čí chlieb ješ, toho poslúchaj. Nejde však o peniaze vlády, aby ich rozdávala len verným služobníkom. Vyzerá to tak, že nevládni, čiže nenárodní (ne- a protislovenskí) spisovatelia si budú musieť sami zabezpečiť zdroje na vydávanie časopisov, bez ktorých ťažko môžu existovať. (Týka sa to aj vydávania kníh, kde o dotáciách z fondu Pro Slovakia, napriek odporúčaniam odborných komisií, rozhoduje priamo minister I. Hudec.) Až potom môžu byť nezávislí od politickej moci. (Parlament však dosiaľ neodhlasoval návrh, aby sa podnikom či podnikateľom odratúvali z daní dotácie poskytnuté umelcom a kultúrnym pracovníkom. Zato naprvýkrát prijal návrh zákona, likvidujúceho dobročinné nadácie... V čase korektúr tohto referátu sa pripravuje obnovenie Romboidu. Nový vydavateľ - Národné literárne centrum - sa zmluvne zaviazal, že do obsahu časopisu nebude zasahovať!)

Názov referátu sľuboval reč o literárnych sporoch. Situácia spisovateľských organizácií a ich časopisov je nezanedbateľnou súčasťou literárneho života, zďaleka však nevyčerpáva tému sporov. Literárne časopisy i denná tlač sú diskusiami, neraz ostrými výmenami názorov i jednostrannými útokmi bohaté od pamätného novembra do dnešných dní. Žiaľbohu, len málokedy ide o skutočnú polemiku, o zmysluplný dialóg, smerujúce k pozitívnemu riešeniu. Prevažujú monológy vlastných predstáv a vyznaní, vyhrotené bojovne, neznášanlivo, nenávistne, obviňujúco, odhaľujúce „nepriateľov", nenechávajúce na nich ani kúsok dobrého. Štylistika je tomu primeraná. Nič nové pod slnkom. V dvoch totalitných režimoch sme sa to vynikajúco naučili. Na tomto mieste asi nemá význam referovať o nich, prípadne ich hodnotiť. Azda na ilustráciu postačí predstaviť zopár ukážok takýchto „názorov" – z tej jedine správnej strany.

Najprv ostro satirický, nadpísaný Otázka veštkyni...: „Povedzte mi, milá pani,/ kde sa kotia kotiani,/ hnojchrliči markoviči,/ štrasserovia, hríby,/ huby besné,/ ľuby lesné,/ ktoré sypú všade SME-ti,/ serešovi lížu päty/ a nás šibú lobodou,/ volajúc to slobodou..."[7] (Dnešný čitateľ iste vie, že ide o útok na publicistov, novinárov, humoristov, na opozičný denník a na amerického multimilionára. Neskorší by sa však mohli popliesť.) Pripusťme, že žáner epigramu si môže dovoliť až takúto licenciu, najmä keď ju vytvorí známy básnik a prozaik Š. Moravčík pre vládny denník Slovenská republika.

Nasledujúce myšlienky sú však už z úvodníka šéfredaktora Literárneho týždenníka P. Števčeka pred plenárkou spisovateľského spolku, sugerujúce rokovaniu takýto „obsah a (...) hľadiská": „kde inde sa smie vravieť o literatúre a mlčať o národe?" Súčasní nezodpovední spisovatelia a literáti v posledných rokoch vraj „bubnujú – na svojich hlavách, či mešcoch – beznádejne zúfalé pochody späť..." Kto aspoň trochu cíti „pulz a dych slovenskej literárnej tradície", môže sa len čudovať: „koľko špiny a rozličných nehanebností dokážu zorganizované skupiny slovenských intelektuálov, literátov, spisovateľov, literárnych vedcov (...) na čísi povel vylievať na hlavu svojho národa. Sústavne a pod imperatívom akéhosi projektu, ktorý má národu odňať just a presne to, o čo sa aj ich literatúra, aj ich kultúra heroicky a so samožertvou stáročia usilovala: svojbytnosť, samostatnosť." Nie je to vraj síce „odrodilstvo, zrada vzdelancov", skôr „veľkopanská strata pamäti" a „hulvátska ignorancia voči etickým povinnostiam (...) plynúcim zo samého horkého jadra národnej, kultúrnej a literárnej tradície". Pritom musia vedieť „ako tupohlavo činia aj proti sebe", hoci „dýchajú vzduch demokracie a slobody mladého štátu, ktorý sa im tak bridí, že ho musia vydychovať

---

7 Štefan Moravčík: Otázka veštkyni..., Slovenská republika 14. februára 1994.

ako chuchvalce už nezatajovanej nenávisti". Až na konci sa zjavuje odrobinka optimizmu, pravda, podmienečného a vyzdobeného „hlbokomyseľnosťou": „Ich návrat k slobode, skrášľovanej povinnosťami človeka a intelektuála, nebude ľahký. Ale bude; a nebude už dočasný. Ak len trochu vedia, že národ nebýva nad nami, ale v nás."[8]

Takto otŕčaná ruka logicky nemohla viesť k tvorivému dialógu, najmä keď tejto časti literátov v skutočnosti o dialóg nejde, iba o prestúpenie na ich vieru, o jednomyseľnosť na ich spôsob. Výrazne sa to prejavilo napríklad pri „debatnom okrúhlom stole", usporiadanom redakciami Slovenských pohľadov, Literárneho týždenníka a Extra 15. júna 1995 v Budmericiach.[9] Iniciátor a moderátor podujatia V. Maťuga v Úvode do polemiky o. i. pripomenul P. Zajacovi a jeho „kumpánom" mimoriadny spisovateľský zjazd z decembra 1989 „estetickými" slovami: „Už vtedy pod pláštikom vznešených slov tiekli veľmi nízke motivácie, odsúdeniahodné kroky, ktorých zmyslom bolo ožobráčiť jeden stav a na tomto ožobračovaní zbohatnúť (...) takto sa nespráva estetický človek, ale ľudská zberba, ktorá ako psy šteká na každého, koho nepozná."

Š. Moravčík sa posťažoval, že členovia Asociácie neprišli, hoci sľubovali. Priznal však, že niektorých radšej nepozvali, lebo sa chceli „vyhnúť takým agresívnym ľuďom, ktorí aj tak nepovedia nič meritórne – Zajac, Štrasser, Bútora a i." Aj tak by vraj neprišli, lebo sa lepšie cítia v New Yorku, „kde za nás a proti nám (...) bojujú po svojom s nabrúsenými šabľami". Podľa neho „staré rebríčky hodnôt neplatia a to, čo sa usiluje robiť napríklad Bílik a jeho kumpáni, vyzerá ako neseriózny pokus a urážka zdravého rozumu". Nedá sa súhlasiť s jeho „čarovaním, (...) kradnutím a klamstvom". Členovia Spolku vraj podali ruku, ale ak tu vznikla „nejaká 'umelecká' šľachta, ktorá s nami nechce mať nič spoločné, chce len komunikovať cez New York či Strassburg, cez Nórov a Eskimákov, prosím..."

M. Čechvala sa o „druhej strane" vyjadril ešte emocionálnejšie. Bola vraj (na rozdiel od prítomných diskutérov) v bývalej nomenklatúre, detsky sa hrá na opozíciu, v každom režime chce ťažiť „pre seba výhody a metále", preto sa stále „zaliečajú a pchajú do análnych otvorov mocným tohto sveta". Predtým Moskve – „a dnes?" (Na rečnícku otázku si nemusel odpovedať.) V čom vidí príčinu „koloniálneho komplexu" lokajstva? „Naša duša" (myslí tým všetkých spisovateľov alebo len členov Spolku?) podľa neho „napodobňuje neduhy a necnosti svojho veľkého vzoru, projektuje sa do zlatého teľaťa, napodobňuje a imituje všetko to svinstvo, ktorého sa napokon sám 'veľký vzor' chce už striasť, požiera po ňom odpadky a fekálie a nadobúda pocit, že si kúsoček privlastnil (?) z toho veľkého sveta..."

V druhom vstupe M. Čechvala pokročil ešte ďalej, pričom zrejme vyjadril aj pocity či želania viacerých prítomných. (V zázname niet zmienky, že by s ním niekto polemizoval.) Upozornil na „techniku a spôsob písania našich protivníkov", ktorí sa v minulom režime „obratne (...) naučili špiniť". Ich texty majú „denunciantský charakter". Príklad: P. Zajac „bez akéhokoľvek dôkazového aparátu nazýva Mináča, A. Ferka, Maťugu, Tužinského červenými. Očierňuje ich ako boľševikov celkom svojvoľne bez argumentov. Pričom my vieme práve o Petrovi Zajacovi svoje, práve jeho texty nedosahujú ani kvalitnú publicistickú, nieto ešte vedeckú úroveň." Sám diskutér sa neunúva ani jediným argumentom, zato hneď sa vžíva do úlohy obžalobcu: „Myslím, že už je načase pozrieť sa mu na hrebienok a za mnohé jeho urážky a denunciácie treba dať podnet prokuratúre. To je dobre prezrelý prípad na súd. Musíme si uvedomiť, že aj dialóg má svoje hranice, že

---

8 Pavol Števček: Slobody literatúry, Literárny týždenník 1994, č. 9.

9 Záznam z diskusie: Budmerické reflexie. Od dogmatického postoja ku kritickému mysleniu, Literárny týždenník 1995, č. 29. Dodatočne napísané príspevky: Budmerické inšpirácie, Slovenské pohľady 1995, č. 11.

aj tolerancia nie je bezbrehá." Nepriznal M. Čechvala nepriamo svoje „školenie", keď odcitoval „frázu": „všelijaké horákové nás tu nebudú učiť"?

Takto sa debatovalo o tolerancii a o spolupráci. Iba jediný diskutér (E. Chmelár) sa pokúsil prekonať apriórnu zaujatosť, keď vyhlásil za „trošku chorý fakt", že sa musela usporiadať debata o tolerancii, lebo keby kultúra fungovala tak ako má, podobné besedy by boli zbytočné. Konštatoval, že „páky, ktoré rozdúchavajú napätie, polarizujú spoločnosť a v neposlednom rade kultúru, sú na oboch stranách". Ani on však neprekročil vlastný tieň: podľa neho práve ľudia odmietajúci spoluprácu s takým „prestížnym periodikom" akým je Literárny týždenník, „zaťahujú kultúru do politiky, do straníckych šarvátok, polarizujú jednotlivé kultúrne skupiny, literárne časopisy"... „Potom sme totiž aj my nútení vyberať si svoj okruh čitateľov, a tak sa izolovať..."

To by už azda mohlo stačiť na ilustráciu predpokladu, že za takejto situácie normálny dialóg nemá veľkú šancu. Predsa by som sa však chcel pristaviť ešte pri jednom typickom rozhovore, ktorý sa končí obojstrannou vierou v budúce zjednotenie pohľadov, ba presvedčením o jeho nevyhnutnosti. No veľká časť rozhovoru medzi V. Maťugom a J. Tužinským[10] koniec ostrej konfrontácie a možnosť prinajmenšom plodného dialógu ani o kúsok nepriblížila. Skôr naopak.

Je jasné, že išlo o stretnutie spriaznených duší, lebo obe sa rovnako dívajú na preberané problémy. V. Maťuga (kládol otázky) sa v citovanom už úvode k Budmerickým inšpiráciám hanbil „krikľúnsky sa hlásiť" k takým samozrejmostiam, ako napríklad, že „sme súčasťou demokratického západného sveta, európskej civilizácie a kultúry". Bolo však vraj treba „zdôrazniť" a „skutočne pripomenúť", že sa hlásime nielen k Západu, ale že „nás s Východom spája silná niť kultúrneho a duchovného zdroja a bohatstva. Nechceli by sme prísť ani o jedno, ani o druhé." Lenže na začiatku rozhovoru v Literárnom týždenníku poslednú vetu popiera. (Ak nemyslel zdroj a bohatstvo, ale Západ a Východ.) Má totiž dojem, že práve Západ má „značný podiel" na súčasnom úpadku „'geneticky zakódovaného' sociálneho správania sa", čo môže spôsobiť „mimoriadne desivú katastrofu".

Tužinský tento dojem podrobne rozvádza. Konštatuje, že Amerika nemá kultúru, iba civilizáciu, všetko je v nej účelové, umenie spriemyselnené a skomercionalizované, vyváža „okrajové kultúrne produkty", agresívne preniká do masmédií a pseudozábavného priemyslu. Zdá sa mu, že „v rovine kultúry si nevyberáme za manželku práve slušného človeka". (Je to údajne parafráza cudzieho výroku.) Čo s tým robiť? „Mali by sme byť viac príchylní k svojmu (...) Naša kultúra je založená okrem iného aj na tradícii. Nemalej, vážnej (...) Tam vidím všeliek na jej záchranu." (Nemožno mať nič proti tradícii, každá národná kultúra naozaj musí vyrastať z nej. Len či nie je trochu podozrivé, po koľký krát a za akých okolností sa u nás volá po návrate k domácej tradícii, čo zároveň znamená – po opätovnej izolácii od západnej kultúry, vyhlasovanej za nemravnú, úpadkovú, zahnívajúcu a pod.). Tužinský potom kritizuje celé trhové hospodárstvo ako príčinu všetkého zlého v svetovej súčasnosti. U nás (prečo práve len u nás?) vraj môže priniesť aj stratu národnej identity! (Stotožňujem sa s názorom o amerických gýčoch, krvákoch atď., prečo však proti nim nič nerobí ministerstvo kultúry, ktoré má na to možnosti a prostriedky: proti dovážanému braku vysoké dane, na prekladanie hodnotnej americkej a ostatnej svetovej - v tom aj ruskej atď. literatúry – dotácie?)

Nasledujú celé dva stĺpce o neprekonateľnom Dostojevskom (súhlasím s jeho hodnotením, mám však obavu, či tu nejde Tužinskému o nenápadné prihlásenie sa k Východu?!), potom sa zväčša pretriasajú už len naše národné boľačky a necnosti. Časť slovenskej inteligencie má podľa Tužinského „nostalgickú potrebu slúžiť, službičkovať" – Čechom, Maďarom, Američanom (pri-

---

10 Viktor Maťuga: Netrpezlivosť v stave zrodu (rozhovor s Jánom Tužinským), Literárny týždenník 1995, č. 51-52.

čom zabudol na otrocké službičkovanie inej časti inteligencie – vládnucej štátostrane). Vie to aj primerane odôvodniť: „Pohŕdanie domácim prostredím, kultúrou je zrejme vnútorne vyvážené očarujúcim cudzím zadkom, do ktorého sa možno v nestráženej chvíli strčiť. Pravdaže za cenu istých výhod." Za tie výhody však domáce prostredie musí zaplatiť „stratou suverenity, vierou vo vlastné sily, vedomím, odmietajúcim seba". Je to vraj „elitárstvo (...) najbiednejšieho služobníctva", lebo najmä „svetoobčania sú u nás najprovinciálnejší (...), vždy budú trčať zo zadkov a kloák", lebo chcú slobodu pre iných, zamlčujú pritom našu kultúru, „milujú všeľudské princípy, ale jedným dychom popierajú humanitu svojho spoločenstva".

Tieto „ódy" nezabudol konkretizovať: na mysli mal P. Zajaca (ktorý, ako pripomenul Maťuga, vyhlásil v Kultúrnom živote práve Tužinského za „červeného" a za „údržbára ideového a štýlového posolstva V. Mináča") a R. Bílika (ten zase, podľa Maťugu, uviedol – tiež v KŽ – že celá masa literátov „poklonkuje politickej moci" atď.) Prvého označil za „štátneho autora" (zadrel pritom do celého Ústavu slovenskej literatúry SAV), pri druhom schválil Maťugovo označenie „Zajacov paholok" atď.

Pritom obaja účastníci nechtiac potvrdili vlastnú „červenosť". V Maťugovej otázke totiž odznela formulácia, že od novembra „spoločnosť sa hnala do novej závislosti a nie som si istý, či nie ešte obludnejšej, hoci skrytejšej. Z noci na noc vyrástlo nové obmedzenie a nové neviditeľné 'ostnaté drôty'. Učíme sa podľa amerického vzoru žiť a pracovať 'zločinecky nevinne'." V Tužinského vyznaní môžeme o. i. čítať o nemenovaných, že nám „veľmocensky" pridelili kúsok „apriorne neprijateľnej formy slobody", ale musíme zaň platiť, čo nás môže zotročiť a pauperizovať. Od západných učiteľov sme vraj prevzali o. i. aj kupčenie s literatúrou. Pri nezáujme o vlastnú tradíciu nás to degeneruje. Aby mohol aj v tomto rozhovore zostať „ako-tak slušný", musí hovoriť „veľmi neslobodne, (...) oveľa neslobodnejšie" než to mohol robiť „kedykoľvek v bývalom režime..."

Možno som túto pasáž dobre nepochopil, lebo nasledujú slová o literatúre, ktorá sa na trhu sprostituovala – a vina sa nepripisuje Zajacovi a jeho „paholkom": „Ak dnes v tomto štáte je jedno, či niekto predáva huspeninu alebo knihy, a ak to isté platí aj o tvorbe (aby nedošlo k nedorozumeniu, teda je jedno, či vyrába prezervatívy alebo píše básne!), tak potom sme s celou 'Nežnou' až po krk a v kompletných smokingoch v latríne!" (Nie je to útok na vládu nášho samostatného štátu?) Tužinský v závere rozhovoru vyhlasuje, že si nielen želá, aby sa „duchovný život" opäť zjednotil (nie unifikoval), ale podľa tohto aj koná (?!). Len keby vraj nebolo tých „odstreľovačov" na oboch stranách „umelo živenej 'barikády'".

Nie je to v protiklade k dvom celým plachtám predchádzajúcich názorov-kopancov tej druhej strane? Možno brať po nich vážne výzvy do diskusie, na spamätanie sa, podávanie ruky? Od uverejnenia rozhovoru prešiel dlhší čas, ale zatiaľ vari nič nesvedčí o zmene postojov, o triezvejšom pohľade na problematiku, nič nepripomína smerovanie k partnerstvu, zdravý a tvorivý dialóg sa stále odkladá. Možno až do konečného víťazstva. Potom už bude opäť jeden národ, jedna strana, jeden vodca.

Ešte šťastie, že podoba a úroveň takto vedených sporov zatiaľ neprenikla do literárnej (a vôbec umeleckej) tvorby, aspoň nie nejako zreteľne či častejšie. Alebo sa mýlim? Túto otázku však bude musieť zodpovedať iný referát.